

2 жовтня 2007 р. виповнилося 80 років **Юрію Іллічу Кундієву** – видатному українському вченому у галузі медицини праці та профілактичної медицини, визнаному організатору науки та лідеру біоетичного руху в Україні. З його ім'ям пов'язані фундаментальні дослідження механізмів токсичної дії пестицидів, канцерогенної небезпеки на виробництві, епідеміологічного аналізу професійного здоров'я в Україні тощо.

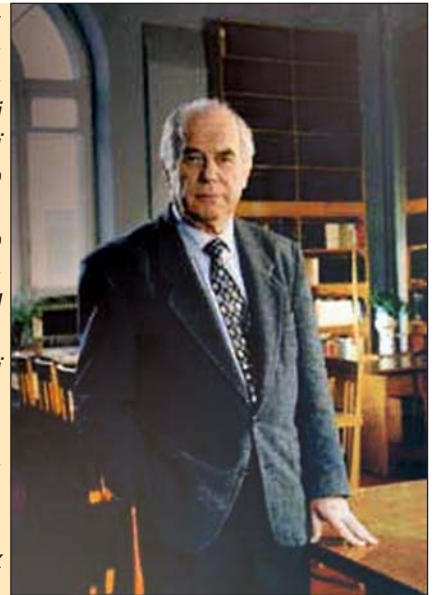
Коло його інтересів досить широке, про це, зокрема, свідчать його роботи з історії медицини, публіцистичні виступи, громадська діяльність. 56 років Ю.І. Кундієв працює в Інституті медицини праці АМН України (раніше Київський НДІ гігієни праці та профзахворювань), з них 43 роки – директором. За цей час значно зріс авторитет цієї наукової установи. Понад 35 років Інститут тісно співпрацює з ВООЗ, ЮНЕП, МОП та іншими міжнародними організаціями.

Серед учнів Юрія Кундієва 49 докторів і кандидатів наук: директори інститутів, завідувачі кафедр, лабораторій та відділів.

І сьогодні Юрій Ілліч всіляко підтримує творчих молодих науковців, надає можливості для самостійної творчої роботи, високо цінує в них не тільки професіоналізм, а й загальну освіченість, широту кругозору. Незважаючи на те, що на життєвому шляху Ю.І.Кундієва траплялося чимало труднощів, він завжди залишається оптимістом, робив і робить людям добро. Ми пишаємося можливістю спілкуватися та працювати з Юрієм Іллічем, зокрема в редакційній колегії "Світогляду".

Зичимо Вам, вельмишановний і дорогий Юрію Іллічу, доброго здоров'я і нових творчих успіхів во славу науки України!

Пропонуємо читачам статтю ювіляра, присвячену основним засадам біоетики і застереженням, що повинні враховувати вчені заради охорони здоров'я і життя нашого і прийдешніх поколінь.

Юрій Кундієв

доктор мед. наук,
академік НАН України,
академік АМН України,
директор Інституту,
медицини праці АМН України,
Голова Комітету з питань біоетики
при Президії НАН України,
м. Київ

БІОЕТИКА В УКРАЇНІ

Останнім часом проблема визначення та дотримання вимог моральних принципів в біоетиці стала актуальною в усьому світі і в Україні зокрема. **Обумовлено це бурхливим розвитком наук про життя, загостренням екологічних проблем, а також істотним підвищенням уваги до таких основних цінностей, як особистість, здоров'я, права людини і людська гідність.** Додатковим свідченням цього є прийняття 19 жовтня 2005 р. "Загальної декларації з біоетики і прав людини" Генеральною конференцією ЮНЕСКО.

XXI століття дійсно стає "золотим століттям біології і біотехнологій". Якщо на осмислення законів Менделєва, ідентифікацію хромосом як носіїв спадковості, відкриття подвійної спіралі ДНК і нарешті розшифровку генома людини знадобилося більше 100 років, то лише про-

тягом останніх п'яти - семи років з'явилися такі нові науки, як **геноміка, протеоміка, фармакогеноміка, токсикогеноміка** та ін., які покликані забезпечити використання повного прочитання геному людини для практичних цілей.

В цей період масштабним стало використання клітинних технологій. Сьогодні немає більш гострої та суперечливої проблеми, ніж **застосування стовбурових клітин і ембріональних тканин** для лікування різних за своєю природою захворювань.

Ця проблема викликає бурхливі дискусії в суспільстві. Часто навіть авторитетні вчені говорять про стовбурові клітини як про якусь панацею. На жаль, комерціалізація тут поки що набагато випереджає фундаментальні дослідження. І саме це є грубим порушенням біоетичних норм і правил.

Останнім часом **відверта експансія стала основним принципом діяльності багатьох фармацевтичних компаній.** Для всіх ясно, що основним прагненням цієї найбагатшої індустрії у світі стає все більше аж ніяк не здоров'я людей, а голий бізнес. Насичення ринку все новими і новими лікарськими засобами, харчовими добавками та широка реклама не завжди ефективних препаратів викликає осуд в усьому світі. В Україні повинні активніше протистояти цим негативним тенденціям з боку своїх та іноземних фармацевтичних спрутів, надприбутки яких часто є результатом повного ігнорування етичних норм і моральних принципів.

З іншого боку все відчутнішими стають **проблеми екологічної етики.** Вісімдесят років тому, коли академік **В.І. Вернадський** вперше звернув увагу на не прогнозовані наслідки циклопіч-

ної діяльності людини, здавалося, що реальної загрози пощастить уникнути. Однак безвідповідальне і навіть хижацьке втручання людей в природу в глобальних масштабах зробило катастрофу, що нависла над людством і самим життям на землі, жорстокою реальністю.

Технократичний спосіб мислення настільки глибоко вкоренився в сучасному суспільстві, що поки його не вдається змінити. Уроки, які подає нам природа, на жаль, погано засвоєно.

Треба погодитися з *Альбертом Швейцером*, видатним гуманістом, філософом і лікарем, лауреатом Нобелівської премії. Саме з цього приводу він говорив: *"Наше століття відокремило знання від думки і, як наслідок, ми маємо науку, що перестала міркувати"*.

Очевидно, що людство тепер має справу з результатами односторонніх непродуманих рішень, які приймалися без урахування біологічних знань, нехтуючи етичними принципами.

Звідси випливають завдання першочергової важливості, що постають перед біоетикою: ініціювати вчення про шляхи виживання, по-новому осмислити і змінити систему існуючих поглядів, істотно підвищити роль і значення інтеграції міждисциплінарного підходу в науці і практиці, активно протистояти лженауці і паранаукам.

Це лише деякі приклади з безлічі біоетичних проблем, що постійно виникають в нашій дійсності.

Як відомо, біоетика — це одна зі складових загальної етики. Якщо це так, то рівень біоетики в країні віддзеркалює моральність суспільства.

Політична й економічна нестабільність, збагачення меншості і зубожіння більшості, міжрелігійні конфлікти, домінування споживчих тенденцій породжують голий прагматизм та цинізм і аж ніяк не сприяють торжеству моральних принципів, а навпаки, їх зневажають.

Занепад панівних ідеологій завжди приводить до нігілізму - більше не існує непохитних істин, відкинуті традиційні цінності, а нових поки що немає, або вони надто сумнівні.

Філософи стверджують: *змінюється час, повинна змінюватися й етика. На наших очах редукується роль таких етичних категорій, як совість, добро і зло, справедливість і несправедливість, гідність, хоча абсолютно очевидно, що тепер значимість їх набагато важливіша, ніж будь-коли в минулому*. Нині в нашому суспільстві, принаймні в більшій його частині, немає усвідомлення тієї істини, що тільки мораль взагалі є єдиною можливим способом існування людини, реалізації людської сутності.

Ці негативні процеси є першопричиною всіх перешкод, що повсюди виникають на шляху громадського руху, стимульованого проблемами біоетики.

Що стосується *біоетичного руху в Україні, то йому доводиться долати чимало труднощів*: наші опоненти часто закидають, що це несвоєчасно, що рівень охорони здоров'я, низька заробітна плата лікарів і вчених не дають можливості впроваджувати біоетичні принципи, що це варто відкласти до кращих часів. Іноді доводиться мати справу з ще більш відвертим неприйняттям біоетики — деякі вчені заявляють, що біоетику вигадали на Заході спеціально для того, щоб гальмувати розвиток нашої науки.

На такому тлі тих, хто посправжньому прихильний до біоетичного руху, іноді трактують як людей, відірваних від дійсності, а їхню активність сприймають як якесь донкіхотство.

Подібне неприйняття біоетики є результатом попереднього періоду, коли етичні принципи були похідними від панівної ідеології: етичним вважалося все те, що виникало з неї і її підкріплювало. Категорично відкидалися і суворо засуджувалися будь-які

відхилення від догм, що існували. Інтереси окремої особистості були нічим у порівнянні з державними, а біоетика, як відомо, надає пріоритету правам людини, а не держави.

Соціальні зміни, що відбувалися протягом останніх 16 років, хоч і супроводжувалися економічними негараздами і певним розчаруванням, дали імпульс гуманізації науки і інших сфер людської діяльності. Важливу роль у цьому відношенні зіграв вступ України до Ради Європи, де проблеми біоетики віднесені до пріоритетних.

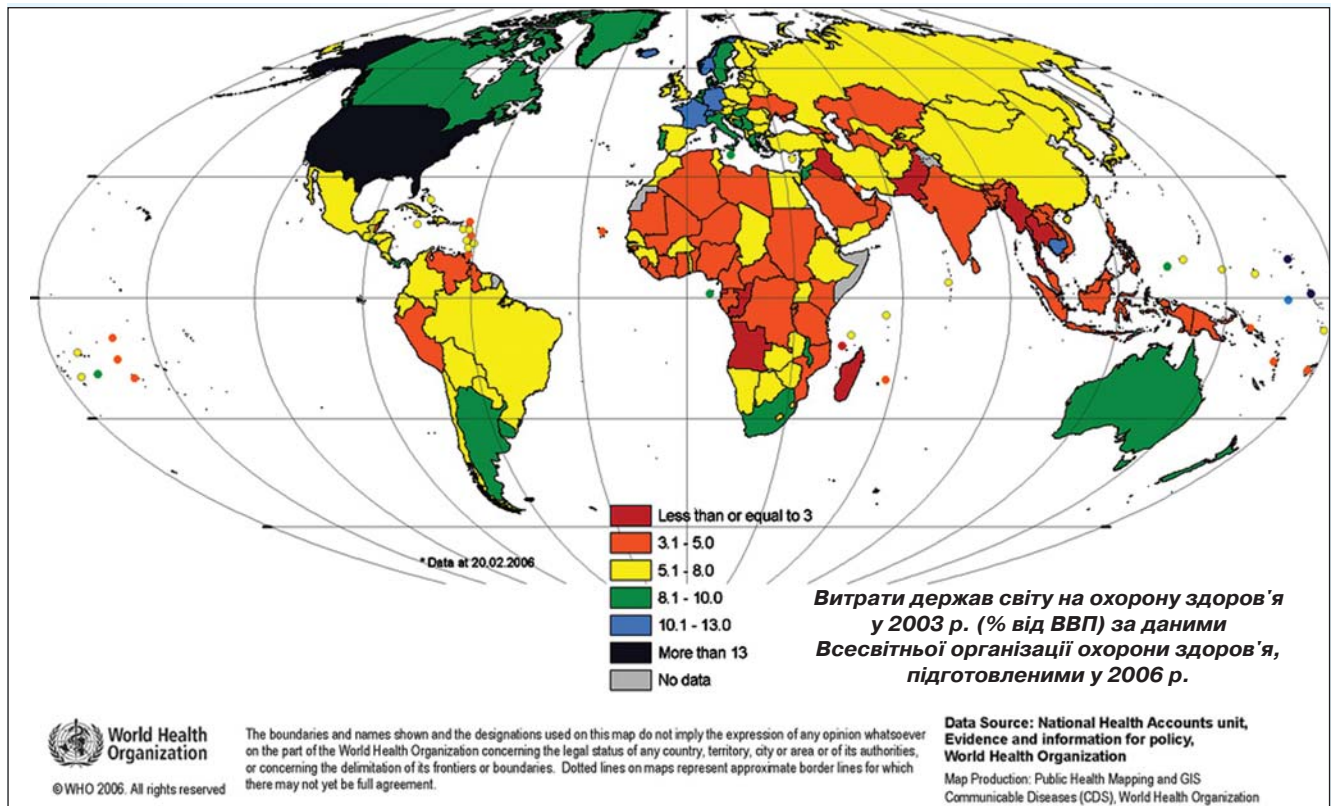
Зараз часто спостерігається не просто висока зацікавленість вчених і лікарів, а відверте прагнення відійти від догматизму і закритості, дотримуватися загальнолюдських принципів, відродити етику своїх видатних попередників і збагатити її новими підходами, зокрема інтеграцією з правами людини.

Декларація ЮНЕСКО з біоетики і прав людини передбачає створення на всіх рівнях незалежних, мультидисциплінарних та плюралістичних комітетів з біоетики, надання їм сприяння і підтримки їхньої діяльності.

Комітети чи Комісії з біоетики сьогодні активно працюють при НАН і АМН України, усіх вищих медичних навчальних закладах, в інститутах АМН і в інших установах медико-біологічного профілю різної підпорядкованості. На локальному рівні зараз маємо близько 90 біоетичних комітетів, комісій. Вони особливо активно діють у Криму, Львові, Одесі, Харкові.

Основне їх завдання — бути провідниками етичних принципів в усі сфери діяльності своїх установ. Вони повинні здійснювати біоетичну експертизу проектів, широко інформувати про свою роботу громадськість, а також брати активну участь у викладанні курсу біоетики у вищих навчальних закладах.

Тепер настає новий етап: необхідно, щоб кожен комітет чи комісія, що діє на локальному рівні, були акредитовані в

Центрі, їх необхідно постійно забезпечувати новою інформацією, а щоб це стало реальністю, повинна бути розроблена система акредитації і створено інформаційний центр. На черзі створення і прийняття відповідних етичних кодексів, які б узагальнювали керівні принципи, норми і правила повсякденної діяльності вчених та лікарів.

Виникає питання, яким чином повинен взаємодіяти етичний кодекс із чинним законодавством? Насамперед, етичні принципи і норми не слід протиставляти закону. Вони повинні доповнювати один одного.

Законодавство, яким би досконалим воно не було, ніколи не зможе вичерпати всі можливі ситуації і варіанти людських відносин, особливо в таких вічних категоріях, як добро і зло, користь і шкода. Крім того, на відміну від законів, формальних правил, що досить часто змінюються, моральні норми і принципи є більш стабільними, довільно їх змінити не можна.

Основні принципи моралі — десять релігійних заповідей — непохитні більше 2 000 років, спроби змінити їх виявилися не-

спроможними, а закони за цей період змінювалися без ліку.

Декларація ЮНЕСКО передбачає широку міжнародну співпрацю в галузі біоетики, зокрема сприяння безперешкодному обміну науково-технічними знаннями та спільне використання їх.

Нам удалося налагодити взаємини з відділом біоетики Ради Європи. За цей період відбулися двосторонні зустрічі в Страсбурзі і Києві. Крім підготовки до ратифікації Конвенції про права людини і біомедицину обговорювалося використання стовбурових клітин. У ній брали участь авторитетні європейські експерти Анна Макларен (Великобританія), Марія Луїза Лабат (Франція), Карлос де Сола (Рада Європи). Це було не тільки взаємне інформування про останні розробки, але й пошук прийнятних рішень. Учасники були одностайні в тому, що фундаментальні дослідження з цієї проблеми слід продовжувати, і що широка реклама і комерціалізація лише дискредитують її.

За ініціативи нашого Комітету більше 2 років ВАК України здійснює біоетичну експертизу усіх дисертацій з медичних та біологічних спеціальностей. Однак найбільшим досягненням є те, що біоетика поступово входить у життя наукових лабораторій і інститутів, їй стали приділяти більше уваги у вузах.

Біоетична експертиза наукових проєктів стала звичайною практикою. Стосовно практичної охорони здоров'я, то поки що воно слабо сприймає потребу в біоетиці. Навіть безпосередньо у Міністерстві охорони здоров'я України проєкт Етичного кодексу лікаря належним чином поки що не розглянуто.

Є ще один **важливий принцип біоетики, який у нас здебільшого ігнорується. Це відкритість.** Відкритість діяльності наукових лабораторій, інститутів, лікувальних установ. Широка громадськість повинна бути поінформована про результати досліджень, про успіхи і невдачі лікування в клініках, особливо про використання нових лікарських засобів, медичних технологій: клітинних, репродуктивних, пересадження органів і тканин тощо.

З цього приводу нагадаємо прекрасний український народний афоризм: **"Ховається той, кому нема чого показувати"**, хоча в багатьох наших установах є що показати, є про що розповісти.

Едуардо де Са .
Людство тримає Майбутнє
в своїх руках

